

Гурай І. В., ст. магістратури педагогічного факультету; науковий керівник – Мельничук Л. Б., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'ячука)

КРИТЕРІЇ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

***Анотація.** У статті розкрито актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів. Обґрунтовано сутність поняття «готовність майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів». Проаналізовано підходи до розуміння критеріїв та показників готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Виокремлено та обґрунтовано критерії (змістовий, емоційно-ціннісний, діяльно-поведінковий) та охарактеризовано їх показники. Подано змістовну характеристику рівнів готовності майбутніх учителів початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів (формальний (низький), продуктивний (середній), креативний (творчий)). Проаналізовано результати констатувального експерименту, спрямованого на визначення вихідних рівнів готовності майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів.*

***Ключові слова:** готовність до екологічного виховання, майбутні педагоги початкової освіти, молодші школярі, критерії, показники та рівні готовності.*

***Abstract.** The article reveals the relevance of the problem of preparing future primary education teachers for the environmental education of younger students. The essence of the notion «readiness of future teachers for ecological education of younger students» is substantiated. The approaches to understanding the criteria and indicators of the readiness of future teachers for teaching are analyzed. The criteria (meaningful, emotional-value, activity-behavioral) are highlighted and substantiated and their indicators are characterized. The substantive characteristics of the readiness levels of future primary education teachers for the ecological education of younger students (formal (low), productive (medium), creative (creative)) are given. The results of the ascertaining experiment aimed at determining the initial levels of readiness of future teachers for the ecological education of younger students are analyzed.*

***Key words:** readiness for environmental education, future teachers of primary education, primary school students, criteria, indicators and levels of readiness.*

Процес розвитку й виховання екологічно культурної особистості молодшого школяра, з урахуванням того, що для нього в подальшому житті

екологічна освіченість та екологічні знання мають стати пріоритетними, потребує якісно нових підходів до екологічної підготовки вчительських кадрів, здатних не лише збудити прагнення до знань, а й оволодіти способами їх самостійного здобування та подальшого використання.

Водночас, цілком очевидним є протиріччя між ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним з особистісно-професійною підготовкою вчителя, і усталеною практикою, що віддзеркалює екологічну орієнтацію педагога переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій. У зв'язку з цим назріла необхідність відмовитися від стереотипів підготовки майбутніх учителів, зокрема, до екологічно-компетентного стимулювання пізнавальної активності учнів. Перед педагогічним закладом вищої освіти постає завдання – підготувати студентів до еколого-педагогічної діяльності, в якій засвоєння знань, умінь і навичок з цілей освіти перетворилося б на засоби розвитку екологічної активності учнів. Школі потрібен учитель, здатний підтримувати й розвивати екологічну активність школярів. Учитель повинен уміти поєднувати зміст шкільної програми з інтересами дітей. Оволодіння такою здатністю якраз і становить сутність готовності майбутніх учителів початкових класів до розвитку екологічної активності учнів молодших класів [1].

Значною мірою це залежить від професійних якостей і вмінь учителя. Основна мета вчителя, який здійснює екологічний розвиток школярів, полягає в забезпеченні зовнішніх і внутрішніх умов присвоєння учнем екологічного досвіду, накопиченого людством. Керуючись цією метою, майбутній учитель початкових класів розкриває перед учнями засоби і способи пізнання навколишнього світу, формує основи екологічної культури учнів.

Аналіз наукової літератури з педагогіки, психології, теорії та методики навчання в початковій школі показав, що проблема формування готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів не піддавалася спеціальному дослідженню. Вона розглядалася, зазвичай, у широкому контексті проблеми формування професійно-педагогічної спрямованості.

Зазначимо, що окремі аспекти вдосконалення екологічної підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності, зокрема аналіз перспектив підвищення рівня його психолого-педагогічної компетентності, розкрито в роботах І. Богданової, А. Капської, І. Кобиляцького, З. Курлянд, Н. Сметанського, Л. Чайки та ін. Предметом дослідницької уваги багатьох учених (Н. В. Кічук, Ю. Л. Львова, П. І. Підкасистий, Р. І. Хмелюк та ін.) стали питання підготовки майбутнього фахівця до педагогічної діяльності в аспекті формування в нього професійних умінь.

Метою статті є теоретичне обґрунтування критеріїв, показників та рівнів готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів.

Сутність поняття «готовність майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів» розкривається через систему, компонентами якої є

екологічні знання, що утворюють своєрідний каркас окресленої сфери педагогічного процесу. Підсистемами виступають, по-перше, професійно значущі особистісні якості майбутнього педагога, які істотно впливають на стан екологічної готовності до створення в початковій школі необхідних і достатніх педагогічних умов для екологічного виховання молодших школярів; по-друге, способи активізації пізнавально-екологічної активності; по-третє, екологічні навички здійснення контролю та самоконтролю за процесом реалізації пізнавальної активності [2, с. 12].

Тому визначенням готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів є обґрунтування відповідних критеріїв, показників та рівнів сформованості досліджуваної якості.

Аналіз досліджень видатних науковців показав, що існують декілька підходів до розуміння критеріїв готовності майбутніх учителів до педагогічної діяльності. Так, Ю. Бабанський рекомендує визначати ефективність навчально-виховного процесу за кількома критеріями. Причому такі критерії в кожному випадку визначаються конкретно, і з ростом можливостей учнів та вчителів вони поступово ускладнюються. Один з критеріїв завжди пов'язують з певними результатами навчання, а саме: досягнення реально можливого в даний період рівня успішності, вихованості та розвитку, але не нижче задовільного відповідно з прийнятими нормами оцінок. Для того, щоб досягались оптимальні результати без перевантаження учнів і самих учителів, необхідно чітко обмежити витрати навчального часу. Звідси витікає другий критерій ефективності навчально-виховного процесу – дотримання учнями та вчителями встановлених норм часу на навчальний процес [3]. А. Міщенко пропонує використовувати як критерії мотиваційну, теоретичну, практичну готовність та креативність [4]. Л. Іванова розглядає критерії сформованості готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності як взаємопов'язані компоненти: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, організаційний, комунікаційний, діяльнісний, рефлексивний. Ю. Бойчук вважає, що критерій являє собою ідеальний зразок, що виражає вищий, найдосконаліший рівень сформованості будь-яких якостей особистості, порівняно з яким можна встановити ступінь відповідності. Проте критерій це багатогранна одиниця, і тому для більш розгорнутого її аналізу використовують дрібні одиниці виміру, які дозволяють відрізнити один рівень сформованості якості від іншого. Такими одиницями є показники – це дані, за якими можна визначати розвиток в процесі будь-чого. Іншими словами, якщо критерій – це якості, властивості об'єкта, що вивчається, то показники – це міра сформованості того чи іншого критерію [5].

Критерії та показники автори розглядають як інструмент, який забезпечує можливість перевірки теоретичних положень, але вважається, що критерії та якісні показники дають суб'єктивну характеристику досліджуваному явищу, а кількісні показники дають його об'єктивну характеристику, даючи змогу виміряти його [6, с. 120]. Отже, вивчення психолого-педагогічної літератури,

беручи до уваги наші власні спостереження та дослідження, дозволяють нам говорити про важливість цілісного підходу до виявлення та оцінки готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання молодших школярів.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу визначити критерії та їх показники, рівневу характеристику готовності майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів.

Відтак, критеріями рівня сформованості готовності майбутніх фахівців початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів та їх показниками виступили:

Змістовий критерій: наявність знань з методики викладання природознавства; педагогіки, етнопедагогіки; психолого-педагогічних і фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку; форм і засобів формування екологічної свідомості молодших школярів засобами етнопедагогіки; наявність знань про критерії і показники їхньої екологічної вихованості; основних вимог і дотримання професійної етики, вміння вирішувати професійні проблеми та ситуації, що сприяють формуванню екологічної свідомості молодших школярів.

Емоційно-ціннісний критерій: наявність об'єктивного уявлення про спеціальність учителя початкової школи, професійну спрямованість і мотивацію діяльності з формування екологічної свідомості молодших школярів; настанови на дотримання загальнолюдських цінностей; позитивного ставлення до розвитку власної екологічної свідомості, необхідних у майбутній професії; налаштованості майбутніх учителів початкової школи на поглиблення знань про природу, екологію, етнопедагогіку; позитивного ставлення до оволодіння способами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, вміннями, навичками; настанови працювати за обраною спеціальністю, інтересу до взаємодії з учасниками педагогічного процесу.

Уміння регулювати свій емоційний стан (відсутність емоційної напруженості, страху перед дітьми); управляти собою під час виконання своїх професійних обов'язків, що передбачають формування екологічної свідомості молодших школярів; наявність у студентів екологічних переконань, ставлень і свідомих вчинків; усвідомлення своїх особливостей і можливостей, здібності до саморегуляції.

Діяльнісно-поведінковий критерій: уміння налагоджувати взаємовідносини з учнями й колегами у процесі професійної діяльності, спілкуватися з учнями молодшого шкільного віку, їхніми батьками; залучати учнів до організованої колективної діяльності, що сприяє формуванню їх екологічної свідомості; планувати й організовувати свою діяльність з екологічного виховання молодших школярів; діагностувати рівень розвитку екологічної свідомості молодших школярів. Вміння контролювати, оцінювати і вносити корективи в педагогічний процес щодо розвитку екологічної свідомості молодших школярів засобами етнопедагогіки; аналізувати педагогічні ситуації, що спрямовані на екологічне виховання молодших школярів;

об'єктивно оцінювати перебіг процесу формування екологічної свідомості та самосвідомості; наявність стійкої схильності до самоаналізу й самооцінки своїх професійних дій, пов'язаних з формуванням екологічної свідомості молодших школярів засобами етнопедагогіки.

На підставі аналізу визначених критеріїв та показників було встановлено рівні готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів: формальний (низький), продуктивний (середній), високий (креативний).

Формальний (низький) – узагальнені прогностичні, організаційно-регулятивні, контрольні-коригуючі вміння у майбутніх вчителів розвинені недостатньо.

Майбутні педагоги, які віднесені нами до низького рівня, характеризуються відсутністю компетентності і обізнаності в теоретичних і практичних аспектах екологічного виховання молодших школярів, мають труднощі в організації та проведенні виховних заходів екологічного змісту.

Вони мають лише деякі вміння організовувати екологічне виховання молодших школярів, що базуються на життєвому досвіді, часто діють інтуїтивно. Пошук шляхів розв'язання тієї чи іншої ситуації здебільшого здійснюють методом випробувань і помилок, їм не вистачає самостійності у прийнятті рішень.

Продуктивний (середній) рівень переважає у студентів, які володіють узагальненими прогностичними, організаційно-регулятивними, контрольні-коригуючими вміннями. Вони обізнані з традиційними технологіями та змістом екологічного виховання молодших школярів. Однак, вони характеризуються недостатньою сформованістю мотиваційної основи для реалізації виховного процесу, мають нечіткі теоретичні знання щодо використання інтерактивних методів екологічного виховання у початковій школі засобами етнопедагогіки.

Вони здебільшого діють за аналогією, шаблоном, копіюють звичний спосіб екологічного виховання, відчувають труднощі в означеній діяльності.

Креативний (високий) рівень властивий майбутнім фахівцям, які досконало володіють методологічними, загальнотеоретичними, методичними, організаційно-педагогічними знаннями; прогностичними, організаційно-регулятивними, контрольні-коригуючими вміннями та навичками здійснення екологічного виховання молодших школярів. Їм притаманне уміння творчо розв'язувати проблеми організації навчальної діяльності учнів, а також стимулювання їх до творчої діяльності в процесі екологічного виховання молодших школярів.

З метою з'ясування рівнів готовності майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання молодших школярів було використано систему методів дослідження, з-поміж них – спостереження, анкетування, моделювання ситуацій, аналіз конспектів виховних бесід та ін. Відповідно до завдань констатувального експерименту та виокремлених критеріїв готовності, студентам контрольної та експериментальної груп було запро-

поновано 3 етапи діагностики, метою яких було діагностування рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів до екологічного виховання молодших школярів.

Середні показники готовності студентів контрольної та експериментальної групи до екологічного виховання за змістовим, емоційно-ціннісним та діяльнісно-поведінковим критеріями відображено у табл. 1.

Таблиця 1

Готовність майбутніх педагогів до екологічного виховання за змістовим, емоційно-ціннісним та діяльнісно-поведінковим критерієм

Групи	Рівні		
	Креативний (високий)	Частково- продуктивний (середній)	Формальний (низький)
контрольна	20	33	47
експериментальна	17	25	58
Узагальнений показник	18,5	29,0	52,5

Як бачимо з даних таблиці, студенти експериментальної групи виявили нижчу рівень готовності до екологічного виховання порівняно зі студентами контрольної групи. Зокрема, креативний рівень опитаних контрольної групи переважає на 3 %, продуктивний рівень – на 8 %. У свою чергу формальний (низький) рівень студентів експериментальної групи на 11 % переважає майбутніх педагогів контрольної групи.

За результатами констатувального експерименту, у студентів констатовано перевагу низького рівня моральної вихованості – 53 %, середнього рівня – у 29 % майбутніх педагогів, високого – 18 % опитаних.

Проведений нами констатувальний експеримент, дав змогу встановити перевагу частково-продуктивного (середнього) рівня готовності студентів до екологічного виховання молодших школярів. Причинами такого стану вважаємо утилітарно-практичне ставлення майбутніх педагогів до професійної підготовки, нерозуміння важливості екологічного виховання, не усвідомлення студентами цілей і завдань діяльності з екологічного виховання молодших школярів, недостатній рівень розвитку власного екологічного досвіду майбутніх фахівців, побутування серед студентів стереотипних уявлень про організацію екологічного виховання дітей, не усвідомлення майбутніми учителями екологічного потенціалу навчальних предметів початкової школи, сфери спілкування та взаємин тощо.

Отже, виокремлені нами критерії та відповідні їм показники, охарактеризовані рівні сформованості готовності майбутнього вчителя до екологічного виховання молодших школярів дають змогу на новому, якісному рівні здійснювати процес діагностики готовності майбутніх фахівців початкової освіти до окресленої діяльності.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці, теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці інноваційної технології підготовки майбутніх педагогів початкової освіти до екологічного виховання молодших школярів, яка буде спрямована на підвищення рівнів готовності майбутніх фахівців до окресленого виду діяльності.

1. Концептуальні виміри екологічної свідомості: монографія / [Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В., та ін.]. Київ : Парапан, 2003. 312 с. **2.** Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 12. **3.** Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды. Москва: Педагогика, 1989. 560 с. **4.** Мищенко А. И. Формирование профессиональной готовности учителя к реализации целостного педагогического процесса: дис. ... д-ра пед. наук.: 13.00.01. Москва, 1992. 387 с. **5.** Ингенкамп К. Педагогическая диагностика: пер. с нем. Москва: Педагогика, 2018. 240 с. **6.** Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: монографія. Київ ; Луганськ: Альма-матер, 2004. 540 с.